

Predrag Vukasović
Institut za uporedno pravo
Beograd

O RAVNOPRAVNOSTI TERETA I TERETU RAVNOPRAVNOSTI

Rezime: Ovaj tekst proistekao je iz nekih primedbi što su se čule na javnim tribinama koje je organizovao Centar za unapređivanje pravnih studija, stručna nevladina organizacija iz Beograda, radi predstavljanja modela Zakona o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom najširoj javnosti u Srbiji, naročito invalidima i njihovim udruženjima. Predstavljeni model izazvao je zanimljivu mešavinu osećanja i izneverenih očekivanja, u kojoj su istaknuto mesto imali nelagodnost i otpor prema izvesnim vidovima načela nediskriminacije i posledicama njegove stvarne primene, mada osećanja o kojima je ovde reč nisu prevladavala među učesnicima tribina. Upotreбивši slavan Kiplingov izraz o “teretu belih ljudi”, pisac ukazuje na unutrašnju, psihološku prirodu odbijanja da se načelo nediskriminacije primeni i u običnim, zamornim, neinspirativnim, svakodnevnim aktivnostima samih invalida. Ovaj oportunistički žrtava diskriminacije nadovezuje se na poznat oportunistički društveni sredine u kojoj se diskriminacija vrši, stvarajući začarani krug neprihvatanja. Problem se ne može rešiti pravnim sredstvima; svako ljudsko biće rešava ga za sebe; ne da se rešiti jednom zauvek. Pisac na primerima iz sopstvenog detinjstva i mladosti ukazuje na ovu stalnu bobru za ravnopravnost.

Ključne reči: nediskriminacija, ravnopravnost, oportunistički.

Krajem prošle godine Centar za unapređivanje pravnih studija iz Beograda predstavio je javnosti, prvenstveno invalidskoj, Model zakona o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom. Model je deo projekta koji je ova stručna nevladina organizacija realizovala od 2002. godine, ostvarujući usku saradnju sa invalidskim organizacijama. Namera onih koji su učestvovali u realizaciji projekta bila je dvostruka: s jedne strane, trebalo je podržati osobe sa invaliditetom i njihove organizacije u nastojanju da se izbore za stvarnu, ne samo formalnu ravnopravnost; s druge strane, njihova borba morala se staviti u kontekst opšte problematike poštovanja ljudskih prava, ne stoga što je takvo posmatranje pravnog položaja osoba sa invaliditetom pomodni trend, ni zato što se u Evropi kojoj stremimo tako radi, već zato što to nameće sama logika ravnopravnosti. Ako su osobe sa invaliditetom ravnopravne sa ostalim građanima, njihov položaj, načelno posmatrano, treba da bude uređen na isti način – a po mogućstvu i istim propisima – kao i položaj onih sa kojima su te osobe ravnopravne. Ovaj zaključak, uprkos

svoje elementarnosti ili upravo zbog nje, naišao je na poprilično nerazumevanje, pa i otpor, kod većine invalidskih organizacija. Traži se donošenje iscrpnog i sveobuhvatnog invalidskog zakona, kojim bi na jednom mestu bila regulisana sva pitanja od interesa za osobe sa invaliditetom. Ne shvata se da se time načelo diskriminacije ne samo ne odstranjuje iz pravnog poretka, već se konstituiše u osnovni postulat pravnog uređivanja odnosa države i društva prema osobama sa invaliditetom. Šta bi to značilo u praksi? Pri ostvarivanju bilo kojeg prava (zakon treba da bude sveobuhvatan) osoba sa invaliditetom morala bi se pozivati ne na odredbe opšteg zakona koji reguliše dotičnu oblast, već na odredbe posebnog zakona o invalidskim pravima. Protiv getoiziranja u konkretnim životnim situacijama i odnosima trebalo bi se boriti – po zastupnicima preovlađujuće škole mišljenja među merodavnim predstavnicima invalidskih organizacija – stvaranjem svojevrsnog pravnog geta. Razume se, polazište autora Modela zakona bilo je dijametralno suprotno: do ostvarivanja faktičke ravnopravnosti ne dolazi se potkopavanjem formalne jednakosti svih građana, već stvaranjem uslova za njeno što potpunije ostvarivanje u najrazličitijem životnom okruženju. Sukob ova dva pristupa je neminovan.

Teorijski posmatrano, poseban zakon o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom nije potreban; dovoljno je u opšte antidiskriminacione norme uneti dopunu da se sve one primenjuju i na diskriminaciju zbog invalidnosti. Time bi bilo izbegnuto donošenje još jednog u nizu posebnih zakona, kojima se ne samo narušava lepota i sklad idealne arhitekture pravnih normi, već i ugrožava njegova funkcionalnost. No, na moju veliku žalost, ne živim u teoriji nego u Srbiji. Kad se ovdašnjem čoveku spomene diskriminacija, on po automatizmu pomisli na sirote američke Crnce; poneko od starijih se seti južnoafričkog aparthejda i kolonijalnog ugnjetavanja. Samo se najvispreniji (ili najhrabriji) dovodu do nezavidnog položaja Roma iz obližnje favele. Nikome ne pada na pamet da nespušteni ivičnjaci; nepotrebne stepenice; pogled, ispunjen mešavinom sažaljenja i gađenja, upućen nekome ko se vidljivo, fizički razlikuje od nas, odbijanje da se invalidna mušterija primi u taksu ili kafić; zahtev da se invalidno dete ne primi baš u školu ili vrtić koji pohađa zlato mamino; da sve to ima bilo kakve veze sa tako nevaljalom stvari kao što je diskriminacija. To ne vide ni mnogobrojne nevladine organizacije koje izgiboše od borbe za ljudska i manjinska prava, kao da je pravo na nacionalnu pripadnost jedino ljudsko pravo a nacionalne manjine jedine manjine ugrožene ovde i sada. Zato je potrebno izričito, šturim i rogoibatnim jezikom pravne norme, formulirati ono što se u svakom pristojnom društvu podrazumeva: zabranjeno je vređati i ponižavati drugoga zbog njegove/njene invalidnosti; zabranjeno je propisivati

posebne, nepovoljnije uslove pružanja usluga osobama sa invaliditetom kad za to ne postoje tehnički razlozi; zabranjeno je... U normalnim okolnostima navedene i druge zabrane i ograničenja raspojasanog ega pojedinaca podrazumevale bi se; bilo bi nepotrebno unositi ih u zakon, baš kao što nam nije potreban pravilnik o komunalnoj higijeni da bismo znali da se na javnom mestu ne pljuje. No, bojim se da je ova zemlja odavno izgubila ukus normalnosti.

Naravno, nije dovoljno napisati zakon; treba ga i primeniti. A nije sve što se stavi na papir jednako primenljivo. Istina, zakonodavac je, kažu, suveren; u prvom sazivu višestranačke skupštine jedan predstavnik tadašnje većine tvrdio je da oni (većina) mogu izglasati da se Sunce okreće oko Zemlje. Stvarno su mogli; problema nema sve dok ne poželiš da astronomsku stvarnost privedeš svom novom zakonu. Ako, pak, zakonodavac gaji prilično razumnu ambiciju da se njegovi zakoni primenjuju, tada se mora odreći svoje kvazibožanske slobode zakonopisanja, mora se spustiti na tvrdo tlo činjenica, podvrgnuti se nebrojenim uslovljenostima i ograničenjima stvarnosti. Ne treba nam idealan zakon, već zakon koji se može primeniti. No, ni sa realizmom ne treba preterivati: kakva je svrha zakona koji bi samo “prepisao” stvarnost, ne menjajući je? U tim koordinatama morali su se kretati i autori modela zakona o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom. Da bismo naveli neinvalidnu većinu da odustane od dosadašnjih navika i prihvati nova, antidiskriminaciona pravila ponašanja (a svaka takva promena ne odvija se po automatizmu i zahteva napor i ulaganje pozitivne energije), moramo uvažiti njihove legitimne interese. Na primer, legitimni interes poslodavca jeste zapošljavanje lica koje može da obavlja poslove neophodne za ostvarenje dobiti. Antidiskriminaciono zakonodavstvo može da mu zabrani da, u okviru radne sposobnosti potrebne za određeno radno mesto i samo u tom okviru, pravi razliku (vrši diskriminaciju) između osoba sa invaliditetom i drugih lica koja žele da se zaposle. Sve dotle dok uvažavamo ovaj njegov osnovni interes – ostvarenje dobiti, zbog kojeg on i istupa kao poslodavac a ne humanitarni radnik, donator ili borac za prava osoba sa invaliditetom, imamo moralno pravo da od njega zahtevamo da pri ostvarenju svojih interesa ispuni određene uslove, da se podvrgne određenim normama. Nepriistrasnost ne proističe iz zakonodavčevih lepih manira; ona nije stvar nečijih dobrih namera u koje treba verovati ili sumnjati, već je ugrađena u samo biće pravne norme, čineći drugu stranu njene univerzalnosti, opštosti njenog važenja. Parafrazirajući Zolu, mogao bih napisati: pravna norma će biti nepristrasna, ili je neće biti. Upravo zbog toga autori Modela zakona o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom nisu mogli “navijati” za zaštitni objekt svog teksta, rizikujući da ih invalidske

organizacije gnevno optuže za izdaju invalidske stvari. S druge strane, među onima koji su od zaštite ljudskih prava napravili uglednu i unosnu profesiju čuje se mišljenje da invalidska problematika u celosti spada u domen ako ne isključivo zdravstva, onda bar socijalne zaštite kao posebnog društvenog servisa. Oba stanovišta protive se otvaranju šire rasprave o pojavnim oblicima diskriminacije prema osobama sa invaliditetom i mogućnostima pravnog i političkog delovanja na njihovoj prevenciji. Svoj otpor obrazlažu strahom od politizacije ove teme, zanemarujući pri tome notornu činjenicu da je bez postojanja delotvorne političke volje nemoguće izvršiti iole značajniju promenu u ma kojoj oblasti društvenog života. Razume se, u jednom demokratski uređenom sistemu niko nema monopol na izražavanje političke volje, ali se delotvornost te volje u najvećoj meri postiže delovanjem posredstvom parlamentarnih institucija, pre svega političkih stranaka, koje i postoje da bi inače rasutu energiju pojedinaca i grupa usmerile dajući joj oblik neophodan za praktično delovanje. Zato načelno ne razumem otpor zainteresovanih organizacija prema javnom obraćanju merodavnim političkim činiocima, pre svega političkim strankama, kao ni davanje prednosti privatnim kontaktima sa pojedincima zaduženim za oblast u kojoj se nalazi pitanje koje se želi rešiti. Plašim se da će još dugo politika u ovoj zemlji imati pretežno, gotovo isključivo negativnu konotaciju, nečega načelno nepoštenog, oblasti u kojoj je sve dozvoljeno. A takav doživljaj politike ne pruža najpogodniju psihološku klimu za razvoj demokratskih ustanova, niti za ostvarenje izvornog smisla demokratije – učešća demosa u upravljanju državom. Neko će reći da sve ovo nema mnogo veze sa konkretnim invalidskim problemima. Osobe sa invaliditetom jesu i moraju biti manjinska društvena grupa; nema tog ludaka koji bi želeo da većina građana države u kojoj živi bude u invalidskim kolicima. Međutim, ako moraju biti manjina, osobe sa invaliditetom ne moraju biti marginalizovana, skrajnuta manjina. Da bi to izbegle, one se ne smeju zatvoriti u sebe; moraju biti otvorene kako prema merodavnim političkim činiocima, tako i prema onoj ćutljivoj većini koja uvek i svuda determiniše vrednosni sistem danog društva. Strah od politike neće otkloniti mogućnost da politika vlada našim životima, baš kao što ni glava u pesku ne uklanja preteću opasnost. Zato smatram da je javna rasprava o Modelu zakona važnija nego sam Model.

Posle javnih tribina u Beogradu i Pančevu o Modelu zakona, na kojima sam učestvovao kao član stručnog tima koji je izradio Model, zamereno mi je na nedovoljnoj konkretnosti (ili prekomernoj apstraktnosti) izlaganja. Ni sam nisam osobito zadovoljan sopstvenim učinkom na ovim skupovima, mada razlog nezadovoljstva nema mnogo veze sa nivoom konkretnosti/apstraktnosti onoga što sam tom prilikom rekao. Ra-

di se o nečem mnogo prozaičnijem: zbog prirode sopstvene invalidnosti (cerebralna paraliza) uopšte nisam siguran da su me čuli i razumeli svi koji je trebalo da me čuju i razumeju. Uostalom, rado priznajem da se u pisanim medijima osećam neuporedivo udobnije, dakako i sigurnije, nego tamo gde je komunikacija svedena na živu, izgovorenu reč. Iz straha da ne zamaram publiku govorom nedovoljno razumljivim većini slušalaca nastojim da budem što kraći; ova prinudna sažetost izražavanja ne mora uvek biti vrlina, naročito ako izostanu primeri koji ilustruju apstraktno izražene ideje. Drugi mogući razlog preterane uopštenosti u izlaganju tiče se mogeg (ispostavilo se pogrešnog) uverenja da su slušaoci već upoznati sa sadržinom Modela zakona, te da nema potrebe prepričavati ga, objašnjavati šta su njegovi pisci hteli da kažu. Radije sam se ograničio na izlaganje opštih, dakle nužno apstraktnih, načela što leže u osnovi predloženih zakonodavnih rešenja, pomoću kojih bi se lakše shvatila konkretna sadržina pojedinih normi. Principi valjda i služe da bismo se pomoću njih uspešnije snašli u haotičnoj stvarnosti, a ne da bismo se narcisoidno divili vlastitim umnim tvorevinama. Priznajem da sam preцениo ne moć apstrahovanja (ona mi se i dalje čini generičkim svojstvom ljudskosti), već duhovnu naviku izlaženja iz vlastite kože, sagledavanja sopstvenog položaja u svetlu nepristrasno viđenih činjenica. Zato ću u preostalom delu teksta pokušati da o problemu ravnopravnosti osoba sa invaliditetom govorim imajući u vidu ono najkonkretnije: svoje sopstveno, lično, neponovljivo, bojim se i neizrecivo, životno iskustvo. Služim da moji kritičari ni time neće biti zadovoljni. Napor i vreme posvećeni ovom tekstu ipak neće biti uzaludni; pokazaće se da problem nije u nivou apstraktnosti, već u uznemiravajućoj, subverzivnoj sadržini onoga što kažem ili napišem.

Odavno smo svikli na zahtev da teret neprijatne društvene stvarnosti, zvala se ona ekonomska stabilizacija, privredni preporod, švedski socijalizam, nepravedne i ničim izazvane sankcije, NATO-bombardovanje ili prolazne teškoće tranzicije na putu u evroatlantski raj, treba da podnosimo ravnopravno, odnosno srazmerno svojoj ekonomskoj i društvenoj moći. Na tom tlu, zalivanom vekovnim snovima o socijalnoj pravdi, niče bukvalno sve i svašta: slatki, možda i uspavljujući plodovi svesti o neophodnosti veće i delotvornije društvene solidarnosti, ali i bunika najvulgarnije socijalne demagogije u liku obećanog hleba od tri dinara. Kažu da u najugroženije društvene grupe spadaju osobe sa invaliditetom. Izvinjavam se, ali se uopšte ne smatram socijalno ugroženim, iako jesam osoba sa invaliditetom. Moj životni standard je niži, možda i osetno niži, od standarda nekog ko prima istu platu kao ja, ali treba li zbog toga licemerno da tvrdim da mi je teže od hiljada zdravih, ili uglavnom zdravih nezaposlenih i onih fiktivno zaposlenih u nekada-

šnjim nosiocima razvoja srpske privrede; od izbeglica i članova porodica razorenih ratom; od Roma i pripadnika drugih etničkih manjina u društvu zahvaćenom šovinističkim ludilom; od penzionera koji umiru više od samoće nego od bolesti; od dece što odrastaju u državnom provizoriju bez imena i granica, koja su ukus droge osetila pre ukusa ljubavi; najzad, od samih invalida čiji je hendikep takav da im uskraćuje slobodu izbora koju tako samozadovoljno i samozaboravno uživam...? Zahtev da teret nepovoljnih okolnosti bude ravnomerno raspoređen na sve pripadnike društva ima svoj racionalni i iracionalni vid: ravnomernijom raspodelom tereta zaista se olakšava položaj najugroženijih, ali moja glad nije manja u društvu gladnih sugrađana. Priča o komšijinoj kravi, ta paradigma nacionalnog mentaliteta, zavređuje da bude shvaćena ozbiljnije od jednog istrošenog vica. I egalitarizam ume da bude konzervativan i mračan, baš kao i bezobzirna odbrana nasleđenih i/ili stečenih privilegija.

Toliko o ravnopravnosti tereta. Teret ravnopravnosti je poput nevidljive strane Meseca; postoji – i mi znamo da postoji – ali ga ne vidimo. Štaviše, dozvoljavamo sebi da poverujemo – jer to odgovara oportunističkom, neherojskom delu nas samih – da je ravnopravnost desert što se služi posle obilnog prazničkog ručka, skupocena igračka koju dobijamo za osamnaesti rođendan, banka u kojoj podižemo kamate na uloženi lični i porodični ponos. Ne budimo prestrogi prema sebi: pre stotina godina prosečni Englez nije ozbiljnije shvatao reči svog najvećeg pesnika o “teretu belih ljudi”. Plitkoumno samohvalisanje potisnulo je u drugi plan ono o čemu je Kipling stvarno pisao: odgovornost onih koji znaju, mogu i imaju prema onima koji ne znaju, ne mogu i nemaju. A ravnopravnost osoba sa invaliditetom sa njihovim zdravim sugrađanima – ona stvarna, ne vešto odglumljena predstava iz provincijskog pozorišta – zahteva krv, znoj i suze. Ne, ovo nije jevtina parafraza Čerčila, mada priznajem da veoma liči na nju. Molim da se moje reči shvate najdoslovnije; odlazak u školu, bez koje je svaka priča o ravnopravnosti hipokrizija najgore vrste, za mene je zaista značila krv razbijenih kolena, znoj napora da se uopšte dođe do učionice i suze nemoćnog besa zbog onih što blenu u invalida kao u osmo svetsko čudo. Ravnopravnost uopšte nije prijatna okolini u kojoj invalid živi: niste ni gladni, ni goli, ni bos, i još vam je malo. Mislite na decu iz Bijafre. Siroti mališani! Kako sam samo mrzeo njihove stomake nadute od gladi, njihova lica tako nalik na lobanju iz kabineta za biologiju, njihov pogled u kojem je gasnula sva lepota sveta i vera da je život vrednost po sebi! Osećao sam ogoljenu nepravednost moralne ucene kojom su mi uzvraćali oni od kojih sam očekivao da mi pomognu u osvajanju ravnopravnosti; nisam pristajao da zbog opšteg i žaljenja dostojnog nesavršenstva sveta odustanem

od svog ličnog životnog projekta u kojem su ravnopravnost i samopotvrđivanje imali istovremeno ulogu krajnjeg, jedva dostižnog cilja, stalno prisutnog korektiva što određuje putanju kojom se krećem, i pogonskog goriva bez kojeg bih se nasukao na sprudovima nevesele svakidašnjice.

Nema zamene za ravnopravnost. Posebno sam oprezan kada pokušavaju da mi pod firmom ravnopravnosti prodaju tričave koještarije bezvrednih privilegija, umotanih u šareniš tzv. kompenzatornih prava. Pisanje – budući poziv – beše ujedno noćna mora mog detinjstva i bojište na kojem sam – neka je slava Majkrosoftu – izvojevao odsudnu bitku rata za ravnopravnost. A u školi me po kratkom postupku oslobodiše obaveze izrade pismenih zadataka iz srpskohrvatskog jezika. Zadatke iz matematike i engleskog mogu da radim (u njima manjom količinom pisanih znakova mogu da pokažem svoje znanje), ali zadatke u kojima bih ispoljio svoj književni talenat – jok. I još su mislili da sam privilegovan; to beše opšte mišljenje nastavnika, mojih drugova, pa i potkupljivog dela mene samog. Kao da mi glavom nisu vitlale bujice nenapisanih reči, kao da nisam po hiljaditi put slušao odjek nikada ispričanih priča. Slobodni sastavi iz engleskog postadoše odušak za ono što nije moglo biti napisano maternjim jezikom: kratke rečenice u kojima težnja za lepotom reči i njima prenošenih slika nadmašivaše štrebersku žudnju za formalnim uspehom oličenim u oceni. Najlakša rešenja najčešće nisu i najbolja, zar ne? Očekujem znatne otpore efektivnoj ravnopravnosti invalida upravo na području obrazovanja. Ne zaboravljam da je moja porodica u tadašnjem “besklasnom” društvu pripadala relativno povlašćenima, ne toliko u materijalnom smislu koliko u realnoj raspodeli društvene – nipošto političke – moći i svojim učešćem u kulturnim i intelektualnim vrednostima. Dakle, ona je mogla i htela da me nametne tadašnjem obrazovnom sistemu. Šta je bilo sa onima čije porodice nisu raspolagale dovoljnom količinom moći? Ostajali su izvan obrazovnog sistema, ali i izvan društveno priznatog postojanja. Čitavo društvo pravilo se da ne postoje hendikepirana deca lišena osnovnog obrazovanja upravo zbog svoje invalidnosti. I u tadašnjem zakonu o osnovnom obrazovanju nalazila se odredba da je ono obavezno za sve, dok je stvarni život suviše često uterivao u laž ne samo profesionalni optimizam političara, već i prenormiranu stvarnost pravnik. Niko ne beše kažnjen zato što škole nisu primale učenike za koje se “vidi” da nisu za školu. Kao da ni sam zakonodavac nije očekivao da se njegove reči shvate odveć doslovno: pisalo je “sva deca”, a mislilo se “sva deca koja svojim fizičkim izgledom ne vređaju uobičajene predstave o normalnosti”. Neću da kažem da je bivše društvo, za koje nas veže mnogo više spona no što smo spremni da priznamo, bilo posebno surovo prema osobama sa invaliditetom. Naprotiv. Beskućnici i prosjaci, prostitucija i homoseksual-

nost, nasilje u porodici i neravnopravnost žena, univerzalna izopštenost Roma i uskogruđa netrpeljivost prema svemu što je drugačije, nestandardno, novo – sve je to skrivano iza deklarisanog humanizma ideologije. O, da, mnogo smo voleli one što kritikovahu naličja trulog Zapada, a bogami i oni nas. Ali ta ljubav beše, kako i priliči intelektualcima, platonске vrste i na daljinu: niti su oni stvarno želeli našu verziju oslobođenog rada, niti su nam u sopstvenom dvorištu stvarno bile potrebne njihove emancipatorske pridike. Poslednji, vrhunski proizvod tog licemerja beše julovsko žongliranje levim frazama na neukusno dizajniranoj skalameriji prvobitne akumulacije kapitala. Naravno, osobe sa invaliditetom uopšte nisu bitne; one su tek kolateralne žrtve jednog globalnog društvenog projekta.

Autori Modela misle ozbiljno; oni stvarno veruju da se ono što su stavili na papir može primeniti ovde i sada. To što smo siromašni nije dovoljan razlog da budemo ružni, prljavi, zli. Ne tražimo da država smešta ukloni sve arhitektonske barijere u svakom našem naselju. Sprečavanje stvaranja novih prepreka, uz preciziranje ko je dužan da se postara o postojećim, bilo bi sasvim dovoljno. A Model pruža pravne mehanizme za to. On sam ne nalaže postavljanje rampi za kolica. To nije previd autora, već logika slobode. Vlasnik nečega u javnoj upotrebi dužan je da omogući pristup osobama sa invaliditetom tom nečemu. On može – ako misli da bi strma ravan naružila lepotu i umanjila arhitektonsku vrednost stepeništa – zaposliti osoblje koje će nositi osobe u invalidskim kolicima preko stepenika. Zakon uopšte ne ulazi u način na koji će objekat u javnoj upotrebi biti pristupačan, kao što ne daje minimalnu širinu vrata dovoljnu za prolazak invalidskih kolica. Slično je i sa obrazovanjem i zapošljavanjem. Nigde u Modelu ne piše da škola ne sme odbiti da upiše invalidnog učenika. Ako takav učenik ne raspolaže znanjima i/ili umetničkim sklonostima neophodnim da bi se pratila nastava u njoj, on neće biti upisan. Ako pak njima raspolaže, on ne sme biti odbijen samo zato što je invalid. A šta je sa kabinetskom nastavom? Isto što i sa rampama za kolica. Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom ne ulazi, niti može ulaziti, u organizaciju nastavnog procesa; on samo kaže da iz nastave ne može biti isključen invalid samo zato što je invalid. Odredbe koje zabranjuju diskriminaciju u oblasti zapošljavanja neće automatski povećati zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Nigde u Modelu ne piše da bilo koji poslodavac mora primiti osobu sa invaliditetom u radni odnos. Prirodno, on će primiti onoga ko u najvećoj meri ispunjava uslove dotičnog radnog mesta. Zakon mu samo zabranjuje “protivprirodno” ponašanje, zabranjuje da odbije invalida koji u najvećoj meri ispunjava uslove samo zato što je u pitanju osoba sa invaliditetom. Autoprevoznici nipošto nisu dužni da poseduju vozila po-

sebno prilagođena prevozu osoba sa invaliditetom; Model zakona samo zabranjuje odbijanje vršenja usluga prevoza takve osobe i nalaže voznom osoblju da joj pruži razumnu pomoć (takvu koja ne ugrožava bezbedno odvijanje saobraćaja). “Samo to?”, već čujem razočarane invalide, koji se još nisu umorili od čekanja carstva Božjeg. “Nije baš tako strašno kako izgleda”, dopire uzdah olakšanja normalnosti uspaničene izgledima da se ostvare njihove najcrnije slutnje: tiranija ljudi u kolicima. Po usvajanju zakona neće uslediti ni raj na Zemlji, ni smak sveta; on je samo uokviren, dakle ne bezobalan, prostor otvorenih mogućnosti za ostvarivanje one ravnopravnosti o kojoj je bilo reči u prvom delu teksta.

Za one koji ne mogu nositi teret ravnopravnosti ostaju posebne mere: posebne škole, u kojima se nastava odvija pod specifičnim uslovima i po specifičnom programu prilagođenom onima što ni uz podršku društva/države ne mogu poneti teret ravnopravnosti u obrazovanju; posebna radna mesta namenjena onima za koje se unapred zna da će izgubiti tržišnu utakmicu; poseban prevoz onima kojima je to jedini realno ostvarljiv način da iz tačke A stignu u tačku B ne ugrožavajući sebe i druge... Zabrana diskriminacije nije, dakle, apsolutna; ona je dopuštena ako (i samo ako – dodali bi matematičari) se ostvarivanjem načela nediskriminacije ugrožavaju vrednosti važnije od same nediskriminacije (život, zdravlje, opšta sigurnost, ali ne i imovina ili javni red i mir). U pitanju su izuzeci od opšteg pravila – zabrane diskriminacije. Možemo ih nazivati kako god želimo – pomoć invalidima, mere za podsticanje ravnopravnosti (kako je učinjeno u Modelu zakona), podrška osobama sa invaliditetom, afirmativna akcija; naziv uopšte ne menja njihovu diskriminatorску prirodu. Invalidske organizacije, reagujući s podozrenjem na Model zakona, predložile su alternativu – donošenje zakona o zaštiti teških invalida. Ako se pod zaštitom podrazumeva ono što je Modelom zakona o zabrani diskriminacije prema osobama sa invaliditetom već definisano kao oblast izdvojena iz režima nediskriminacije, oni koji osporavaju Model kucaju na širom otvorena vrata. Predloženi zakon je dobrodošao, istina ne kao alternativa već kao dragocena dopuna režimu nediskriminacije. Ako se pak model zaštite osoba sa invaliditetom zastupa i promoviše kao panaceja koja u potpunosti supstituiše ili supsumira režim nediskriminacije, u pitanju je korak u pogrešnom pravcu, još jedna prepreka – kao da ih i bez nje nemamo sasvim dovoljno – na putu ka suštinskoj modernizaciji ovdašnjeg društva/države. Naravno, i u slučaju mera pozitivne diskriminacije važi pravilo o strogoj tumačenju izuzetaka i teretu dokazivanja na strani lica koje osporava primenu načela nediskriminacije.

Predrag Vukasovic

THE EQUALITY OF BURDENS
OR BURDEN OF EQUALITY

Summary

This article has arisen from some remarks heard in the public meetings organized by Center for Advanced Legal studies, a non-government expert organisation from Belgrade, in order to present the model of Law prohibiting discriminatory behavior towards the persons with disabilities to the general public in Serbia, particularly to the disabled people and their associations. The presented model has given rise to an interesting mixture of feelings and frustrated expectations, in which the uneasiness and resistance to certain aspects and consequences of the really applied non-discrimination principle have a prominent place, although these were not the prevailing attitudes of those taking part at the discussions. Using the famous Kipling's phrase on "the white men's burden", the author has pointed to the inherent, psychological nature of the refusal to follow the non-discrimination principle in usual, tiresome, uninspirative daily activities by the disabled persons themselves. This opportunism of the discriminated victims is added to the well-known opportunism of the discriminating social environment to close a vicious circle of discrimination. This problem is not solvable only by legal means; it is to be solved by every individual human being for himself; it cannot be solved once for ever. The author has presented some examples from his own boyhood and adolescence in order to show some concrete aspects of this continuous struggle for equality.

Key words: non-discrimination, equality, opportunism.